

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2025.2.9>**Бондар І. В.,**доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри юстиціїНавчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка**Мельник І. С.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри юстиціїНавчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

БЕЗСПІРНІСТЬ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА УМОВА НОТАРІАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ІЗ ЗАСВІДЧЕННЯ ФАКТІВ

Анотація. Висвітлено, що безспірність в нотаріальному процесі встановлюється та підтверджується на всіх етапах нотаріального провадження. Безспірність стосується не лише відсутності спору між суб'єктами, які звертаються за вчиненням нотаріальної дії, законності підстав тощо, але й документів, які подаються нотаріусу (чи формуються нотаріусом) необхідних для вчинення нотаріального провадження. Відомості та документи мають містити безспірні факти, необхідні для вчинення нотаріальних дій і завданням нотаріуса є встановлення таких фактів. Метою статті є висвітлення теоретичних та практичних аспектів засвідчення нотаріусом безспірних фактів.

Констатовано, що важливим є уважне вивчення поданих документів, звернення уваги на будь-які ознаки їх недійсності та відповідність встановленим законодавством вимогам. Нотаріус зобов'язаний неухильно дотримуватися нотаріальної процедури, втім, варто розуміти, що нотаріус не зможе встановити в багатьох випадках підробку документів.

Визначено, що нотаріус зобов'язаний вивчити документ, проаналізувати його зміст, в тому числі на предмет наявності відомостей, що принижують честь, гідність та ділову репутацію фізичної або юридичної особи, зовнішній вигляд і стан (чи містять пошкодження через які неможливо прочитати текст, незастережені виправлення тощо), проаналізувати реквізити (їх наявність та відповідність встановленим законодавством вимогам), дослідити наявність ознак підробки, які можна побачити при візуальному огляді документа (підчистки, дописки та інші).

Встановлено, що повне і всебічне дослідження та аналіз документів нотаріусом є запорукою забезпечення безспірності при вчиненні нотаріальних проваджень із засвідчення фактів.

Ключові слова: *нотаріус, нотаріальний процес, нотаріальне провадження, нотаріальна діяльність, засвідчення та посвідчення, суд, нотаріальна дія, безспірність, безспірні факти, нотаріальний акт.*

Bondar I. V., Melnyk I. S. Indisputability as the mandatory condition for notarial proceedings on notarisation of facts

Abstract. The article highlights that indisputability in the notarial process is established and verified at all stages of notarial proceedings. The indisputability concerns not only the absence of a dispute between the subjects applying for a notarial act to be performed, the legality of the grounds, etc., but also the documents submitted to the notary (or prepared by the notary) necessary for the notarial proceedings. The information and documents must contain indisputable facts, which are necessary for the performance of notarial acts, and the notary's task is to establish such facts. The aim of the article is to highlight the theoretical and practical aspects of notarisation of indisputable facts by a notary.

It is stated that important is to carefully examine the submitted documents and pay attention to any signs of their invalidity and compliance with the requirements established by law. The notary is obliged to strictly follow the notarial procedure, however, it should be understood that in many cases the notary will not be able to detect falsification of documents.

It is determined that the notary is obliged to examine the document, analyse its content, including for the availability of information that degrades the honour, dignity and business reputation of an individual or legal entity, appearance and condition (whether it contains damage that makes it impossible to read the text, unspecified corrections, etc.), analyse the details (their availability and compliance with the requirements established by law), and investigate the presence of signs of falsification that can be seen during a visual inspection of the document (erasures, additions, etc.).

It is established that a full and comprehensive examination and analysis of documents by a notary is the key to ensuring indisputability while performing notarial proceedings on the notarisation of facts.

Key words: notary, notarial process, notarial proceedings, notarial activity, notarisation and attestation, court, notarial act, indisputability, indisputable facts, notary deed.

Вступ. На нотаріусів покладено обов'язок посвідчувати права й факти, що мають юридичне значення, вчиняти інші нотаріальні дії для надання їм юридичної вірогідності. Предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи. Саме безспірність визначається однією з основоположних засад нотаріальної діяльності, в тому числі при засвідченні фактів. Сам термін безспірний тлумачиться як беззаперечний, тобто який не викликає заперечень. Відповідно підстави вчинення нотаріальних дій мають бути беззаперечними для нотаріуса та інших суб'єктів нотаріального процесу. Засвідчуючи безспірні факти нотаріус сфокусований на документах, що подаються для вчинення відповідних проваджень, відповідність їх вимогам законодавства. Однак і для вчинення проваджень із засвідчення фактів на нотаріуса покладено багато обов'язків чітко та неухильне дотримання яких є запорукою законності та безспірності нотаріального акту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорії нотаріального процесу та особливостям засвідчення безспірних фактів присвятили роботи такі науковці як Баранкова В.В., Долинська М.С., Дякович М.М., Крижевська О.О., Фурса С.Я. та інші. Теми безспірності нотаріального процесу торкалися Вдовічена Л.І., Джуга М.В., Череватенко І.М. Водночас, не применшуючи значення цих та інших досліджень, зазначимо, що сьогодні потребують висвітлення окремих аспектів дотримання безспірності при засвідченні нотаріусом певних фактів. А у зв'язку із наявністю великої кількості підроблених документів вбачається необхідним зосередити увагу на вимогах щодо перевірки нотаріусом документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій, відповідності їх законодавству.

Отже, **метою статті** є висвітлення теоретичних та практичних аспектів засвідчення нотаріусом безспірних фактів.

Виклад основного матеріалу. Безспірність в нотаріальному процесі встановлюється та підтверджується на всіх етапах нотаріального провадження. Безспірність стосується не лише відсутності спору між суб'єктами, які звертаються за вчиненням нотаріальної дії, законності підстав тощо, але й документів, які подаються нотаріусу (чи формуються нотаріусом) необхідних для вчинення нотаріальної дії. Відомості та документи мають містити безспірні факти, необхідні для вчинення нотаріальних дій і завданням нотаріуса є встановлення таких фактів. Можна погодитися, що нотаріус має отримувати від осіб безспірні докази про існування юридичних обставин, з якими норма права пов'язує виникнення, зміну або припинення прав у визначених законом правовідносинах [1]. Неподання документів (відомостей, інформації), необхідних для вчинення нотаріальних дій є підставою для відмови у вчиненні таких дій і така відмова є обов'язком нотаріуса.

Разом з тим не варто забувати про можливість оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні до суду особами, прав чи інтересів яких такі дії стосуються. Судова процедура оскарження спрямована на захист прав та інтересів учасників нотаріального процесу і законність нотаріального провадження, оскільки метою є забезпечення виправлення нотаріальних помилок, тлумачення чинного законодавства та сприяння дотримання законності у сфері цивільних правовідносин, що виникають із вчинення нотаріальних дій.

На законодавчому рівні (ст. 34 Закону України «Про нотаріат» [2]) проводиться розрізнення понять «засвідчення» та «посвідчення», яким надається різне змістовне значення. Зокрема, посвідчуються: правочини (договори, заповіти тощо) та факти (що фізична особа є живою, перебування

в певному місці, час пред'явлення документів тощо). При посвідченні правочинів нотаріусом вчиняється комплекс дій у певній послідовності, результати яких закріплюються в нотаріальному акті. Як слушно зазначають Романюк А.Б. та Павловська Л.В. посвідчуючи правочин, нотаріус, крім виконання суто технічних функцій, також надає правову допомогу учасникам правочину, зокрема допомагає встановити справжні їх наміри, правильно кваліфікувати правовідносини, у які вони вступають, узгодити умови майбутнього правочину з вимогами законодавства, попереджає про наслідки в результаті укладення правочину, і при цьому бере на себе відповідальність за законність правочину [3].

До нотаріальних проваджень із засвідчення фактів відноситься: засвідчення вірності копій (фотокопій) документів і виписок з них, засвідчення справжності підпису на документах, засвідчення вірності перекладу з однієї мови на іншу. Засвідчення забезпечує доказовість певних фактів (наприклад, того, що підпис зроблено певною особою, відповідність нотаріально засвідченої копії оригіналу документу та інші).

Хоча, з першого погляду, може здаватися, що засвідчення певних фактів є досить простим нотаріальним провадженням, разом з тим від нотаріуса вимагається уважність та неухильне дотримання нотаріальної процедури й законодавства, як і при посвідченні фактів, й такі провадження не можна зводити лише до суто технічних. Варто наголосити, що саме провадження із засвідчення найчастіше вчиняються нотаріусами в Україні, наприклад, засвідчення вірності копій документів складає майже 41% від усіх дій вчинених нотаріусами за 2024 рік [4].

Загальні правила вчинення нотаріальних дій розповсюджуються і на процедуру засвідчення фактів, а відтак має бути дотримане місце та строки вчинення нотаріальних дій, встановлення особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, підписання документів, вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальної дії, вчинення посвідчувальних написів та ін.

Однак навіть дотримання нотаріусом передбаченої законодавством нотаріальної

процедури не є гарантією законності та безспірності вчиненої нотаріальної дії. Наприклад, засвідчення нотаріусом вірності копій (фотокопій) документів і виписок з них не підтверджує справжність оригіналів документів, що були подані нотаріусу для вчинення нотаріального провадження. Якщо нотаріус засвідчив копію документа, при візуальному обстеженні якого не виявлено суттєвих недоліків це не гарантує, що документ отриманий в законному порядку і є справжнім. В свою чергу вчиняючи засвідчення вірності копії з копії документа, що може бути засвідчена нотаріусом (також посадовою особою органу місцевого самоврядування, посадовою особою консульської установи України), якщо вірність копії засвідчена в нотаріальному порядку або якщо така копія видана юридичною особою, що видала оригінал документа, то перевірити першоджерело не вдається можливість, орієнтир нотаріуса лише на подану копію.

Будь-який документ, що подається нотаріусу не має мати пошкоджень чи недоліків, зазначених у Законі України «Про нотаріат» та Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, наприклад, підчисток чи інших ознак підробки. Доцільно акцентувати увагу на те, що правові норми щодо питань недоліків, на які нотаріуси мають звертати увагу не враховують сучасні реалії, а саме наявність в обігу пластикових документів, наприклад, паспорта зразка 2016 року (ID картка).

У нотаріуса немає виникати сумнівів у справжності документу та не бути підстав для його неприйняття. Важливим є уважне вивчення поданих документів, звернення уваги на будь-які ознаки їх недійсності та відповідність встановленим законодавством вимогам. Нотаріус зобов'язаний неухильно дотримуватися нотаріальної процедури, втім, варто розуміти, що нотаріус не зможе встановити в багатьох випадках підробку документів.

Цікавою в цьому контексті є Постанова Верховного суду [5] у справі, де було встановлено, що завдана позивачу шкода стала наслідком неправомірних дій третіх осіб, які заволоділи паспортом, ідентифікаційним кодом та правовстановлюючими докумен-

тами на квартиру, подали нотаріусу неправдиву інформацію та всупереч волі власника відчутили квартиру. Висновками почеркознавчих експертиз встановлено, що підпис в довіреності, посвідченої приватним нотаріусом виконано іншою особою. Суд встановив, що нотаріус посвідчував довіреність на підставі паспорта, ідентифікаційного коду, що відповідає положенням законодавства, однак судом не встановлено, що при візуальному обстеженні паспорта позивача можна було виявити суттєві недоліки, передбачені ст. 47 Закону України «Про нотаріат» (підчистки або дописки, закреслені слова чи інші нестерезжені виправлення, пошкодження тощо). І хоча нотаріусу були подані оригінали документів, однак підроблення підпису (невідповідність особи поданим нотаріусу документам для встановлення особи) свідчить про відсутність волевиявлення особи суб'єкта правочину чи іншої нотаріальної дії. Винних дій приватного нотаріуса судами не було встановлено, оскільки не було доведено, що нотаріус порушив Закон України «Про нотаріат» та Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [6].

Встановлення особи, яка звертається за вчиненням нотаріальної дії, здійснюється за паспортом або іншим документом, визначений ч. 3 ст. 43 Закону України «Про нотаріат», який унеможливує виникнення будь-яких сумнівів щодо особи громадянина та полягає у тому, що нотаріус має впевнитися, що перед ним дійсно та особа, яка зазначена у поданому (для встановлення особи) нотаріусу документі. Нотаріус зобов'язаний ознайомитися з оригіналом відповідного документу у присутності особи, яку необхідно встановити. Установлення особи має підтверджувати беззаперечність того, що нотаріальна дія вчиняється саме щодо тієї особи, яка звертається та подає відповідний документ, і як наслідок, підтверджувати волевиявлення особи – учасника нотаріальних правовідносин. Волевиявлення особи, учасника нотаріального процесу, обов'язково оформлюється письмово і є критерієм справжності та безспірності такого документа.

Варто наголосити, що встановлена законодавством нотаріальна процедура не є про-

стою формальністю. Недотримання нотаріусом процедури вчинення нотаріальних дій є негативним фактором як для учасників нотаріального процесу, так і для інших суб'єктів, яких такі дії стосуються. Як зазначає Велика Палата Верховного Суду: «формальна визначеність процедур із вчинення нотаріальних дій є фундаментом забезпечення публічності самого факту укладення нотаріально посвідченого договору та його змісту» [7]. А відтак не дотримання нотаріусами встановленої процедури буде підривати довіру як до нотаріальних актів, так і до нотаріату в цілому.

Вчинення нотаріального провадження із засвідчення фактів насамперед залежить від поданих документів та їх відповідності вимогам законодавства. Нотаріус зобов'язаний досліджувати подані документи на відповідність законодавства, а у випадку виникнення сумнівів, вправі затримати цей документ та направити його до експертної установи для проведення експертизи.

Як зазначають Гора І.В., Колесник В.А., Попович І.І., у правозастосовній практиці діє парадоксальна аксіома, відповідно до якої документ вважають справжнім, доки його справжність не поставлена під сумнів ким-небудь із учасників [8]. Нотаріус самотійно оцінює подані документи, однак не несе відповідальності, якщо йому були подані сторонами недійсні та/або підроблені документи (ч. 2 ст. 27 Закону України «Про нотаріат»). Проведення нотаріусом оцінки поданих документів залежить від багатьох факторів, серед яких уважність займає чільне місце. Прискіпливий візуальний огляд документів на предмет відсутності ознак підробки документів, наприклад, наявності видимих ознак переклеювання фотографії, слідів клею, відсутності необхідних відтисків для паперових документів; якість відцифрованого образу обличчя особи, код уповноваженого суб'єкта, що видав документ, унікальний номер запису в Реєстрі для документів у формі пластикових карт тощо, та відповідність вимогам, що висуваються до документів, які подаються для вчинення нотаріальних дій є обов'язком нотаріуса.

Також нотаріус має право затримати і направити на експертизу документ

у випадку виникнення сумнівів щодо його справжності, але це не є його обов'язком. Як зазначає Гонгало С.Й. за юридичним значенням документи поділяються на справжні та підроблені. Справжні бувають дійсними, які мають на даний момент юридичну силу, і недійсними – документи, що з якихось причин втратили юридичну силу [9].

Для того щоб виявляти підроблені документи на нотаріуса покладено обов'язки, наприклад, здійснити перевірку дійсності документів за Єдиним державним демографічним реєстром, якщо документи були оформлені із застосуванням засобів цього Реєстру; дійсність довіреності, нотаріально посвідченої відповідно до законодавства України, за допомогою Єдиного реєстру довіреностей; справжність кожного аркуша документа, який викладений на спеціальних бланках нотаріальних документів, що подається для вчинення нотаріальних дій, у Єдиному реєстрі спеціальних бланків нотаріальних документів, тощо. Однак можливість здійснення таких перевірок не покриває всі види документів, що можуть бути подані нотаріусу.

В свою чергу, недійсність документів не є автоматичною підставою скасування посвідчувального напису нотаріуса. Для прикладу варто навести справу, де встановлення особи заявника для засвідчення справжності підпису на заяві про відмову від спадщини було проведено нотаріусом за паспортом зразка 1994 року (паспорт у формі книжки), у якому не вклеєна фотокартка при досягненні 45-річного віку, а відтак документ був недійсним і нотаріус порушив загальні правила вчинення нотаріальних дій. Верховний Суд [10] встановив, що відмова від прийняття спадщини відповідає волевиявленню особи, оскільки була подана ним особисто та підтверджена у судовому засіданні, й дійшов до висновку, що ці дії нотаріуса можуть бути підставою для застосування до нотаріуса дисциплінарного стягнення, проте не є підставою для скасування посвідчувального напису й визнання такого правочину недійсним. В даному випадку нотаріус не мав сумнівів в ідентичності особи, вона мала необхідний обсяг цивільної дієздатності, волевиявлення було вільним, а від-

так недійсність паспорта не тягне за собою недійсність правочину.

Засвідчуючи справжність підпису нотаріус підтверджує, що підпис зроблено особою, яку було встановлено нотаріусом за поданими документами. Впевненість нотаріуса, що перед ним саме та особа, що подала паспорт або інший документ, передбачений законодавством для встановлення особи у нотаріальному процесі, є необхідною умовою безспірності нотаріального акту та його законності. При встановленні особи, нотаріус має допускати, що особа, що пред'являє документ може бути не тою, за кого себе видає, відтак, вивчаючи документ варто спостерігати за її поведінкою, задавати уточнюючі запитання, що стосуються фактів, викладених в документі, слідувати за реакцією та відповідями тощо.

Таким чином, здійснення нотаріусом перевірки документів поданих для засвідчення фактів та встановлення їх дійсності є запорукою безспірності нотаріальних дій. Можна в цілому погодитися із Вдовіченою Л.І., що нотаріус може вчинити нотаріальну дію лише за умови, якщо: не існує спору між заінтересованими особами щодо прав та обов'язків, які впливають з нотаріальної дії; права та обов'язки заінтересованих осіб ґрунтуються на законних підставах; документи, що надаються для вчинення нотаріальної дії, є дійсними [11]. Однак не лише дійсність документів необхідна для вчинення нотаріальної дії, а й відповідність закону як за змістом, так і за формою. Нотаріус зобов'язаний вивчити документ, проаналізувати його зміст, в тому числі на предмет наявності відомостей, що принижують честь, гідність та ділову репутацію фізичної або юридичної особи, зовнішній вигляд і стан (чи містять пошкодження через які неможливо прочитати текст, незастережені виправлення тощо), проаналізувати реквізити (їх наявність та відповідність встановленим законодавством вимогам), дослідити наявність ознак підробки, які можна побачити при візуальному огляді документа (підчистки, дописки та інші).

Верховний Суд [12] зазначає, що метою діяльності нотаріату є захист і охорона існуючих суб'єктивних прав та інтересів, а резуль-

татом нотаріальної діяльності – нотаріальний акт, як різновид правозастосовного юрисдикційного акту, який у свою чергу вже офіційно підтверджує (встановлює) об'єктивно існуючі факти, закріплює (окреслює) права чи обов'язки.

Відтак повне і всебічне дослідження та аналіз документів є запорукою забезпечення безспірності при вчиненні нотаріальних про-

ваджень із засвідчення фактів. У нотаріальному процесі визначну роль відіграє нотаріус, який і визначає можливість вчинення або встановлення підстав для відмови у вчиненні нотаріального провадження. Відтак, перевірка документів не повинна бути формальною дією, що полягає лише в огляді документа, нотаріус має бути уважним та звертати увагу на всі неточності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник/ За заг. ред. С.Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури. 2012. С. 103-104.
2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12?find=1&text> (дата звернення: 08.05.2025).
3. Романюк А.Б., Павловська Л.В. Правова природа нотаріального посвідчення правочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 180-184.
4. Які саме дії нотаріуси вчиняли найчастіше? *Юридична практика*. URL: <https://www.facebook.com/100052455504030/posts/1288018792956625/?mibextid=wwXlfr&rdid=ogMW59DwevpfPRtt> (дата звернення: 13.05.2025)
5. Постанова Верховного суду від 23.01.2020 р. у справі № 723/235/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87297914> (дата звернення: 08.05.2025).
6. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України; Порядок від 22.02.2014 № 296/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12?> (дата звернення 09.05.2025).
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27 листопада 2024 р. у справі № 204/8017/17 URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/11439/document/44459> (дата звернення: 18.05.2025).
8. Гора І.В., Колесник В.А., Попович І.І. Актуальні питання судової техніко-криміналістичної експертизи документів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 75: частина 2. 2023. С. 163-170.
9. Гонгало, С. Й. *Поняття документів, їх види, способи розпізнання та захисту. Наукові записки: серія "Право"* (Вип.7). 2006. С. 153-159.
10. Постанова Верховного Суду у справі № 520/8593/17 від 28 вересня 2022 року URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106660128> (дата звернення 09.05.2025).
11. Вдовічена Л.І. Правова природа нотаріальної дії: питання нормативного врегулювання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 85: частина 2. 2024. С. 264-269. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/315384/306174> (дата звернення: 18.05.2025).
12. Постанова Верховного Суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 643/3313/21 від 13 лютого 2025 р. URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/11830/document/46836> (дата звернення: 18.05.2025).